

Adaptation of primary school teachers to the activities of the New Ukrainian School largely depends on his social and psychological tolerance. As a rule, it is characteristic of experienced highly qualified, confident specialists. Teachers with low levels of pedagogical skills are characterized by traits such as irritability and reactive aggressiveness, and their intolerance increases the tendency to stress. Personal mechanisms of stress resistance of master teachers have a constructive orientation, which promotes their professional growth and self-realization (a true adaptation to new conditions). And the mechanisms of resilience of "failing teachers" reflect situational attempts to overcome stress (shifting responsibility, avoiding situations of solving problems), which hinder their professional development and personal development.

Stress reactions such as frustration, anxiety, exhaustion are associated with the particularities of the activity, including activities in the New Ukrainian School, which affect the elementary school teacher, destabilizing him. That is why it is important that elementary school teachers, in a new environment, have a professional resilience that would protect them from the negative effects of these factors.

Resistance to stress is one of the most important professionally important qualities of a primary school teacher, as it affects the formation of the student's personality. It is proved that students who learn from stress-resistant teachers are more supportive, open-minded, sociable, indirectly master the curriculum, and students of stress-resistant teachers are more closed, cold, emotionally unstable, submissive, dependent, tense, which negatively affects the quality of learning.

As a result of the theoretical study of this problem, it becomes clear that the formation of occupational stress of primary school teachers in the New Ukrainian School is an important process not only for the active realization of a specialist in the professional field, but also for the personal psychological well-being of the individual. The timely development of a high level of professional resilience of elementary school teachers will successfully counteract the negative impact of stressors of professional activity and will contribute to the effective implementation of the changes envisaged by the New Ukrainian School concept.

References

1. Dubchak G. Understanding occupational stress in psychological literature: a collection of scientific papers. Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Chernivtsi, 2014. Vol. 649. P. 39-47.
2. Dubchak G. Structure of occupational stress of specialists of socio-economic professions: Current problems of psychology: Coll. of sciences. of the Institute of Psychology. GS Kostyuk of NASP of Ukraine. Kyiv, 2013. Vol. V, vol. 13. P. 91-98.
3. Kalimo R., Meiman T. Psychological and behavioral responses to stress in working conditions: Psychosocial factors at work and health. Geneva, 1989. P. 11-19.
4. Lustin S., Cheprasov V. Stress and stress tolerance in the professional activity of education workers: XVII Tsarskoe Selo readings. St. Petersburg, 2013 P. 303-306.
5. Tyshkova M. Investigation of the stability of the personality of children and adolescents in difficult situations. Psychology issues. 1987. №1. P. 28-34.
6. Freud A. Psychology "I" and defense mechanisms. Moscow: Pedagogy-Press, 1993. 140 p
7. Dohrenwend B.P. The Social Psychological Nature of Stress: A Framework for the Causal Inquiry. Journal of Abnormal Social Psychology, 1966, vol. 62, p. 302.

УДК 159.9.07

DOI 10.31652/2415-7872-2019-60-159-166

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ СТУДЕНТАМИ СТАРШИХ КУРСІВ

О. І. Шаманська

orcid.org/0000-0002-2677-8983

У статті досліджено наукову проблематику подолання кризових ситуацій студентами старших курсів у філософсько-психологічному аспекті. Автором обґрунтовано, що в сучасних наукових дослідженнях феномен подолання складних життєвих ситуацій реалізуються в трьох основних життєвих напрямках: вивчення різних особливостей подолання особистістю складних життєвих ситуацій, що пов'язано із захворюваннями; вивчення особливостей подолання особистістю складних життєвих ситуацій, що пов'язано із навчальною і професійною діяльністю; вивчення індивідуально-психологічних та вікових детермінантів подолання особистістю складних життєвих ситуацій. Проаналізовано сутність та основні ознаки поняття «кризи». Визначено, що кризу слід розглядати як досить важливу зміну, під час якої особистість бере контроль над власним життям, дізнається, хто вона є насправді. Автором також обґрунтовано, що студентський вік особистості також насичений кризами. У

цей час у студента відбувається формування «Я-концепції», йде пошук свого місця у житті, змінюється ставлення до батьків, друзів, викладачів, утворюється власний світогляд тощо.

Ключові слова: складні життєві ситуації, психологічна криза, студенти старших курсів, процес подолання кризових ситуацій, «копінг», процес трансформації, екофасилітація, формування «Я-концепції».

RESEARCHING THE PROBLEMS OF CRISIS SITUATION IN STUDENTS OF OLDER COURSES INCLUDING PHILOSOPHICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECT

O. Shamanska

There has been researched the problems of crisis in students of older courses including philosophical-psychological aspect in the article. The author defined that in modern scientific researches the phenomenon of overcoming difficult life situations realized in three basic life directions. In particular, the general ways of modern scientific researches of the phenomenon of overcoming difficult life situations are the researching different aspects of individual overcoming from difficult life situations which is connecting with the disease. The second aspect of individual overcoming from difficult life situations is connecting with studying and professional area. Moreover, the third aspect is about researching individually psychological determinants of individual overcoming from difficult life situations. Also, there has been analyzed the meaning of the crisis concept. Reasonably, that a crisis it follows as an important changings during that personality takes control above own life and realizes about human being. Thus, the crisis is not necessarily negative consequences, on the contrary, it can be examined as something biologically conditioned that compels personality to grow and to develop. The author also determined, that student age of personality is also saturated by crises. In this period of life a student has been forming of the "I-conception", he has been searching the place in his life, also it has been changing the attitudes toward parents, friends, teachers. Moreover, there has been forming student's worldview in that period of life. The Research results showed that in this period unnecessary to ignore the help of psychologists and teachers, certainly at the request of the student. Such help must be based on humanistic looks that show the crisis and disadapting situation in higher educational establishment not as deviation, but as transition stage of development.

Keywords: difficult life periods, psychological crisis, students of older courses, solving the crisis life period, "coping", process of transformation, eco-facilitation, the formation of the "I-conception".

Вивчення проблематики психологічної кризи досліджувалась в межах багатьох наук. В психології дослідники зосереджувались на вивченні таких напрямків як: вікових особливостей подолання кризи (Р.Ахмеров, Л.Божович, О.Солдатова, Д.Ельконін, Б.Лівехуд, І.Ялом, Т.Куликова та ін.), професійно-обумовлених криз (Е.Зеєр, Е.Симанюк, І.Бринза, Г.Горелова та ін.), певної специфіки життєвих ситуацій, наявності складних життєвих умов та їх вплив на перебіг психологічної кризи, певних змін в активності особистості (Л.Бурлачук, О.Коржова, Л.Анциферова, Є.Варбан, О.Величко та ін.), переживань в подоланні критичних ситуацій (А. Абрубумова, Ф. Василюк, Н. Волкова, Л. Пузирьова та ін.), основ надання психологічної допомоги особистості, що знаходиться в кризовій життєвій ситуації (О. Бондаренко, С. Максименко, Т. Титаренко, Р. Попова та ін.) тощо. Водночас, незважаючи на значну кількість робіт, недостатньо розробленими залишаються питання дослідження особистісних ресурсів, за рахунок яких молодь може подолати психологічну кризу.

Метою статті є дослідження наукової проблематики подолання кризових ситуацій студентами старших курсів у філософсько-психологічному аспекті.

Вивчення проблеми психологічного подолання неможливе без звернення до тієї реальності, яка відображає процес взаємодії особистості з її життєвим середовищем. В теперішній час спостерігається значне зростання наукового інтересу до проблеми вивчення різних аспектів поведінки, спрямованої на подолання кризових ситуацій для особистості. Розгортання наукових досліджень, присвячених вивченню поняття "подолання" у вітчизняній психологічній науці датується початком 90-х років. За деякими даними, поняття "подолання" було введено до понятійного апарату української психологічної науки Л.І. Анцифоровою [6].

Аналіз літератури показав, що на пострадянському просторі існувало поняття "копінг" (англ. «to cope», справлятися), яке можна ототожнювати з поняттям "психологічне подолання", до складу якого входить комплекс способів і прийомів подолання стресогенного характеру життєвих подій [4].

Вивчення процесу подолання особистістю життєвих труднощів безумовно ускладнюється суб'єктивним, особистісним чинником, а саме низкою індивідуально-психологічних властивостей особистості. Зокрема, використання того чи іншого стилю подолання життєвих складнощів залежить від особистості (К. О. Абульханова-Славська, С. Д. Максименко, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко). Так чи інакше, але саме людина обирає певні моделі та стилі подолання життєвих труднощів, при цьому, вибір тієї чи іншої стратегії залежить як від індивідуального життєвого досвіду особистості та наявності знань про способи подолання труднощів, так і від об'єктивної складності ситуації. Така форма активності відрізняється значною варіативністю, охоплюючи когнітивну, емоційну та поведінкову сфери психічного функціонування людини.

Проведений аналіз показав, що в сучасних наукових дослідженнях феномен подолання складних життєвих ситуацій реалізуються в трьох основних життєвих напрямках (рис.1.). Так, основними напрямками сучасними науковими досліджень феномена подолання складних життєвих ситуацій, є наступні [10]:

- вивчення різних особливостей подолання особистістю складних життєвих ситуацій, що пов'язано із захворюваннями;
- вивчення особливостей подолання особистістю складних життєвих ситуацій, що пов'язано із навчальною і професійною діяльністю;
- вивчення індивідуально-психологічних та вікових детермінантів подолання особистістю складних життєвих ситуацій.

Рис.1. Напрямки сучасних наукових досліджень феномена подолання складних життєвих ситуацій.

Джерело: сформовано автором на основі: [10]

Своєрідність подолання стресових ситуацій, пов'язаних із хворобою, вивчалися науковцем О.А.Сорокіною на вибірці хворих на епілепсію. Дослідницею до переліку способів подолання хворими на епілепсію стресогенних ситуацій різного характеру віднесено: обов'язкове попередження про хворобу родичів, пошук соціальної підтримки, опанування навичок самоконтролю, обмеження кола знайомих тощо [10].

Такий науковець як Б.С.Божука досліджував у своїх працях таке поняття як копінг і визначав його як поведінку хворих на артеріальну гіпертензію в умовах стаціонарного лікування, що підлягала науковому вивченню. Дослідник констатував схильність пацієнтів до використання непродуктивних і відносно продуктивних стратегій у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах. Нешпиталізованими хворими непродуктивні стратегії використовувались значно рідше, ніж шпиталізованими. Звернення до стратегій вирішення проблем у групи стаціонарних хворих також спостерігалось значно рідше порівняно з нешпиталізованими хворими. Встановлено, що особи з характерним для них адаптивним копінгом менше потребують соціальної підтримки (як з боку близького оточення – сім'ї, так і з боку медичного персоналу, колег тощо). Хворі на артеріальну гіпертензію, які обирають копінгстратегії, спрямовані на вирішення проблем, характеризуються значно нижчим рівнем особистісної та ситуативної тривожності [3].

У дослідженні науковця С.О.Семянова аналізувався віковий аспект подолання життєвих труднощів[13]. Проведені дослідження показали, що особи похилого віку використовують менш енергійні форми подолання, сфокусовані в основному на емоційному стані; для осіб молодого віку більш характерними є активні стратегії, орієнтовані на вирішення проблеми.

Натомість, науковець О.Г.Суркова, досліджуючи процес подолання складних життєвих ситуацій молодшими школярами з відносно благополучних сімей, виявила низку характерних особливостей. Зокрема, нею було встановлено, що на успіх процесу подолання досить вагомо впливає емоційний чинник, а також існують особливості подолання життєвих складнощів у дітей різної статі. Також було визначено детермінанти успішних стратегій подолання у хлопчиків та дівчаток. Так, у хлопчиків вони були обумовлені високою самооцінкою, використанням стереотипних і відносно агресивних способів подолання

складних життєвих ситуацій. Успішні стратегії дівчаток ґрунтувалися на адекватній самооцінці та характеризувалися значущістю комунікативного чинника [11].

У роботах науковця З.А.Сивогракової було досліджено, що активність подолання студентами життєвих складнощів визначається низкою індивідуально-психологічних характеристик, серед яких: низька конфліктність Я-концепції, інформативна відкритість, інтелектуальною самостійність тощо [8]. При цьому, компонентами компенсаторного копіngu студентів є: сприйняття себе в цілому більш реактивними ніж активними, конфліктність Я-концепції, інформаційна консервативність; недостатня сформованість життєвих цілей, часових перспектив, вияви песимістичності, тривоги, чутливості тощо. Пасивний копіng, за результатами дослідження, був зумовлений конфліктністю Я-концепції, спрощеним сприйняттям дійсності, песимістичністю, тривожністю, невпевненістю, емоційною лабільністю, відсутністю сформованих життєвих цілей.

У дослідженнях О.О.Анненкової, яке мало на меті вивчення зв'язку локусу контролю і життєстійкості юнаків та дівчат з бажаними стратегіями подолання, встановлено, що особи з високим рівнем життєстійкості і інтернальним локус-контролем є більш схильними до вибору проблемноорієнтованої стратегії та стратегії соціального відволікання, тоді як особи з низькими показниками життєстійкості і зовнішнім локусом контролю частіше вдаються до емоційних стратегій подолання [2].

Вивчаючи процес подолання життєвих криз особами юнацького віку дослідником Є.О.Варбан було встановлено, що витоки подібного роду ситуацій пов'язані з неможливістю задовольнити потреби в безпеці, незалежності, коханні, взаємності, а також пов'язані зі стосунками з найближчим соціальним оточенням та самоцінним ставленням до себе. Серед способів подолання життєвих криз в юнаків переважали пошукова активність, використання самоконтролю і логіки для пошуку причин; у дівчат домінують емоційні реакції, пошук підтримки, спілкування тощо. Молодші досліджувані (18-19 років) в якості способів подолання криз частіше називали емоційні реакції, спілкування, ігнорування проблеми, кризи, а також перенесення тривог, проблем на інших людей [4]. Так, 20-21-річні досліджувані демонстрували способи, спрямовані на самоконтроль, саморегуляцію, а також позитивну переоцінку ситуації та створення соціальної мережі підтримки тощо. Досліджувані, які обирали стратегії "перетворююча", "смісло- і цілеутворення" та "самовдосконалення", характеризувалися інтернальним локус-контролем і високим рівнем емоційної стабільності. Особам, які намагалися подолати життєву кризу за допомогою інших людей, була притаманна екстраверсія; вони не мали вираженого домінування жодного з видів локус-контролю та показників емоційності. Більшість юнаків і дівчат, які обирали стратегію "ігнорування", демонстрували екстернальний локус-контроль та високий рівень нейротизму.

Проведені дослідження свідчать, що науковець І.Є.Шумакова дійшла висновку, що у зрілому віці успішному подоланню особистістю складних ситуацій сприяє прагнення до самостійності і бажання досягнень, у більш старшому віці успішність подолання зумовлюється орієнтацією на повагу прийнятих у сім'ї та суспільстві звичаїв, бажанням стабільності в суспільстві і в міжособистісних стосунках. Рівень самооцінки також виступив важливим чинником вибору стилю подолаючої поведінки [12].

В той же час слід проаналізувати сутність та основні ознаки поняття «кризи». Так, поняття "криза" виникло ще в часи стародавньої Греції й означало рішення, поворотний пункт, результат. У китайській мові «криза» визначається як "повний небезпеки шанс", як можливість розвитку людини. Нинішнє розуміння кризи майже не відрізняється від цього. Поняттям «криза», «кризовий стан» та їх видам приділяли увагу безліч учених. Зокрема, писали про це Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, Д. Б. Ельконін, З. Фройд, Е. Еріксон, С. Грофф, Б. Лівехуд, Б. Г. Анан'єв, Б. В. Зейгарник, Е. Т. Соколова, Д. Льовінсон, Р. Асаджіолі, О. Маслоу, К. Г. Юнг, Д. Марсія та інші.

Дослідження американських дослідників М.Сігера, Т.Селлоу, Р.Алмера, С.Вінетта, показали, що криза означає «час випробувань» або «надзвичайну подію». При цьому, вона має свої визначальні ознаки. Так, на думку науковців М.Сігера, Т.Селлоу та Р.Алмера, характеристики кризи – це несподіваність, створення невизначеності та загроза важливим цілям [11].

Такий науковець як С.Вінетт вважає, що криза – це процес трансформації старої системи, яка вже не може самоорганізуватись й управлятися [12]. Тобто, необхідною ознакою кризи є потреба змін. У психології існують два основні значення поняття "криза":

1. Криза як етап життя – будь-яка поворотна подія в житті, що робить неможливим спокійне, звичне функціонування і вимагає перебудови багатьох поведінкових стереотипів.

2. Криза як етап розвитку – це особливі, відносно нетривалі за часом періоди онтогенезу, які характеризуються різкими психологічними змінами [3; 4].

У своєму дослідженні погоджуємося з думкою переважної більшості дослідників, що криза – це не катастрофа, а переламний, перехідний момент, критична точка розвитку, період, в якому загострюється чутливість людини до світу, до системи її відносин, що склалися, до себе й інших. У результаті проходження цієї критичної точки людина змінюється. Така критична точка розвитку надає можливість

переходу особистості до нового досвіду, реалізації сформованих здібностей і потреб. Ураховуючи зазначене вище, кризовий стан людини можна вважати перехідним явищем, що дає імпульс до подальшого самовдосконалення, саморозвитку особистості [9].

Криза слід також розглядати як досить важливу зміну, під час якої особистість бере контроль над власним життям, дізнається, хто вона є насправді. При цьому, криза не обов'язково має негативні наслідки, навпаки, її можна розглядати як щось, біологічно обумовлене, що примушує людину зростати та розвиватися. Якщо особистість на певному етапі досягла апогею, криза – це ще один напрямок, шанс переглянути життя і попрямувати до нових цілей.

Проведений аналіз показав, що психологами виділяється три типи кризових станів – невротичні, травматичні та вікові (кризи розвитку особистості) [4]. Так, кризи розвитку – це періоди психологічного стресу і труднощів, якими супроводжуються життєві трансформації та переламні моменти. Такі переходи можуть відбуватися спонтанно, як у разі юнацької кризи, в якій опиняються студентипершокурсники. Вікова криза або криза розвитку пов'язана з переходом людини від однієї вікової сходинки до іншої, під час чого відбуваються системні перевтілення у сфері соціальних відносин, діяльності і свідомості.

Такі дослідники як З.Фройд, Е.Еріксон, Л.Виготський та Л.Божович вважають вікові кризи нормативним процесом, зумовленим логікою особистісного розвитку та необхідністю вирішення вікового протиріччя. Інші ж дослідники, такі як С.Рубінштейн та О.Запорожець бачать у кризі девіації.

Дослідження науковця Т.М.Титаренко показало, що “вікові етапи розмежовуються між собою якісно, маючи такі характеристики, що виникають лише під час стрибкоподібного переходу з етапу на етап, під час життєвої кризи” [9].

На думку Л.Виготського, вікові кризи зумовлено руйнуванням звичної соціальної ситуації розвитку і виникненням іншої, яка більше відповідає новому рівню психологічного розвитку людини. Загалом, кризи розвитку особистості у середньому виникають кожні 7 ± 2 роки. Вони зумовлюють часто не лише зміни у поведінці (непослух, упертість, негативізм), а й переоцінку внутрішніх цінностей, формування нового світогляду тощо. За критерієм тривалості життєві кризи поділяють на короткочасні і довготривалі, а за критеріями результативності – на конструктивні та деструктивні [10].

В той же час, жодна криза не може бути деструктивною, оскільки навіть, на перший погляд, у неорганізованих діях особистості під час ситуації невизначеності, або ж кризовому стані, згодом вимальовується певний смисл.

Студентський період життя людини характеризується сукупністю багатьох криз. Він припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, під час якого відбувається опанування всього різноманіття соціальних ролей дорослої людини, отримання права вибору, набуття певної відповідальності за кожен свій крок, хоче зрозуміти своє призначення, відчуття, куди саме слід рухатись, що робити. Причиною цієї вікової кризи, на переконання Е.Еріксона, є неспівпадіння ідеального та реального уявлення про доросле життя і того, яким воно є насправді. Разом із новими бажаннями та прагненнями у студента з'являються нові обов'язки, відповідальність, що також часто суперечать одне одному. В той же час, існує і в кризі, яка розглядається, позитивний зміст, який виявляється через мобілізацію внутрішніх резервів особистості, відкриття нових можливостей, становлення особистості, свідомо та цілеспрямовано самоосвіта, що надає можливість вважати цей період ресурсним.

Потребою в самовизначенні після закінчення загальноосвітньої школи та пошуком свого місця в подальшому, уже самостійному житті, молодь переживає ще й адаптаційну кризу. Адже зі школи, де їхню навчальну діяльність контролювали вчителі і батьки, вони потрапляють до вищого навчального закладу, де покладатися можна лише на себе, а основний обсяг знань здобувається не на лекціях від викладачів, а під час самостійної роботи у бібліотеці чи Internet-мережі. У цей період студент знаходить нових друзів, змінює свої колишні інтереси, спосіб життя. Ця криза може набувати затяжного характеру: труднощі не вирішуються, а відкладаються на потім через небажання їх розв'язувати. Можуть також виникати негативні почуття від необхідності відвідувати заняття, критичне ставлення до викладачів, конфлікти з товаришами тощо. Усе це, а також необхідність жити окремо від батьків, призводить до дезадаптації особистості на перших курсах вищого навчального закладу. Через це такі дослідники як І.Погоріла, М.Михайлина, В.Козлов, намагаючись допомогти студенту, запроваджують різні тренінги і методи активного соціально-психологічного навчання задля підвищення адаптивності першокурсників.

З огляду на екофасилітацію, яка спрямована на сприяння діям людини [7], студенту не варто вказувати шлях та підштовхувати у правильному, на думку педагога, психолога чи соціального працівника, напрямку. Він є системою, здатною до саморегуляції, і криза цю систему акумулює, надає йому можливість відкривати для себе нове в собі та навколишньому середовищі.

Як стверджував К.Роджерса екопсихологічна фасилітація є продовженням уявлень про те, що фасилітація – це створення середовища для абсолютного і позитивного прийняття іншого. Зокрема, це особливий процес взаємодії психолога та клієнта, вчителя і учня, суть якого полягає в екологічному

прийнятті один одного. Індивідуальність особистості є аксіомою. Сам процес екофасилітації є сприянням будь-якій діяльності людини, а не просто її супроводом. У логічному значенні екопсихологічних уявлень відсутній сенс відновлювати колишній рівень психічного розвитку людини, допомагаючи подолати дезадаптацію чи кризу взагалі, але є сенс інтегрувати отриманий досвід екстремального реагування в нові психологічні конструкти, нові цінності та способи дії.

Дійсно, допомога студентові під час подолання ним адаптаційної кризи та конфлікту між “треба”, “можу” і “хочу” при навчанні не лише на перших, а й на останніх курсах вищого навчального закладу є важливим аспектом роботи психолога чи педагога. Однак, намагаючись змінити лише окремі риси особистості чи її поведінкові реакції, можна сповільнити розвиток інших, важливих для особистості на цьому чи подальшому етапах розвитку. Зміна умов середовища з дезадаптуючих на ті, що сприяють адаптації, також не завжди є ефективним методом підготовки студента до навчальної діяльності. Адже, долаючи кризу адаптації, багато дослідники виходять з того, що сам перебіг процесу дезадаптації є негативним, а криза взагалі може привести до депресії та суїцидальних настроїв [9]. В той же час, таке розуміння питання відображає директивний, не особистісноорієнтований погляд на речі.

Гуманістичні ж погляди, до яких також слід віднести екопсихологічну фасилітацію, навпаки передбачають прийняття особистості в цілому у сукупності всіх її виявів, у тому числі і під час перехідного періоду. Оскільки дезадаптація студентів є відображенням перехідного періоду від одного виду провідної діяльності до іншого, тобто кризи, ми розглядаємо її як конструктивний метод впливу на розвиток особистості.

Дезадаптивної поведінки не слід позбавлятися, треба лише створити умови для природного самознищення негативних явищ у цій системі. Саме для цього можна застосувати екофасилітацію, метою якої є невтручання в розвиток та життя особистості, а сприяння його природному плину. При цьому, необхідною умовою для цього є бажання студента залучити при подоланні адаптаційної кризи психолога, який не нав'язуватиме йому стандартні моделі поведінки, а підтримуватиме його як успіхи, так і невдачі. Адже процес розвитку – це поєднання позитивних і негативних подій, а не уникнення останніх. Криза – це загострення протиріч, а саме протиріччя – рушійна сила розвитку [7].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, надає можливість зробити узагальнення, що проблемам кризи та кризових станів приділялося достатньо уваги. Переважна більшість науковців-дослідників погоджується, що без криз життя особистості є неможливим, адже вони є перехідним етапом, критичними точками розвитку, які спонукають особистість до перегляду власного життя, цілей, діяльності тощо. Серед багатьох визначень у дослідженні сконцентровано увагу на тому, що криза – це переламний, перехідний момент, критична точка розвитку, період, в якому загострюється чутливість людини до світу, системи відносин до себе й інших. У результаті проходження цієї критичної точки людина змінюється, досягає нової якості розвитку. До основних видів криз належать: невротичні, травматичні та вікові, коротко- і довготривалі, конструктивні та деструктивні тощо. У нашому розумінні деструктивних кризових станів не існує. Будь-яка криза є перехідним періодом і навіть хаотичні дії особистості під час її проходження мають сенс для її розвитку. В той же час, студентський вік особистості також насичений кризами. У цей час у студента відбувається формування “Я-концепції”, йде пошук свого місця в житті, змінюється ставлення до батьків, друзів, викладачів, утворюється власний світогляд тощо. Результати дослідження показали, що у цей період непотрібно нехтувати допомогою психологів та педагогів, якщо на неї є запит у самого студента. Однак, ця допомога повинна ґрунтуватися на гуманістичних поглядах, які тлумачать кризу і дезадаптуючу ситуацію у закладі вищої освіти не як девіацію, а як перехідний процес розвитку.

Література

1. Аминова Я.Р. Эмпирическое изучение личностных детерминант копинг-стратегий у лиц, находящихся в условиях сложной жизненной ситуации [Электронный ресурс] / Я.Р. Аминова // Педагогические и психологические науки: актуальные вопросы: материалы международной заочной научно-практической конференции (31 октября 2012 г.). – Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/4632-2012-11-09-05-57-09>.
2. Анненкова Е.А. Восприятие студентами трудных жизненных событий и выбор способа совладания с ними / Е.А. Анненкова // Материалы XXXVI научн. конф. сотр. аспирант. и студ. ф-та психологии ЮФУ. – М.: Изд-во “Кредо”, 2008. – С. 154–159.
3. Березин В.Г. Психологическая и психофизиологическая адаптация человека / В. Г. Березин. – Л., 1988. – 270 с.
4. Божович Л.И., Проблемы формирования личности: избранные психол. труды / Л.И. Божович; ред. Д.И. Фельдштейн; Акад. пед. и соц. наук, Московский психолого-социальный ин-т. – М.; Воронеж, 1995. – 352 с.
5. Божук Б.С. Особливості копінг-поведінки соматичних хворих / Б.С. Божук // Український науково-медичний молодіжний журнал. – 2009. – № 4. – С. 61–64.
6. Варбан Є.О. Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Є.О. Варбан. – К., 2009. – 25 с.

7. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология: учеб. пособие для студ. вузов / Гамезо М.В. [и др.]; общ. ред. М.В. Гамезо. – М.: Пед. общество России, 2003. – 512 с.
8. Городецька Н. Аксиологічні аспекти подолання інноваційних бар'єрів у педагогічній діяльності / Н. Городецька // Молодь і ринок. – 2007. – № 8 (31). – С. 76–79.
9. Корнилова Т.В. Интеллектуально-личностный потенциал человека в стратегиях совладания / Т.В. Корнилова // Вестн. моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2010. – № 1. – С. 46–57.
10. Краткий психологический словарь-хрестоматия / [сост. Б.М. Петров]. – М.: Высшая школа, 1974. – 134 с. 5. Кулагина, И. Ю. Возрастная психология: Развитие ребенка от рождения до 17 лет: уч. пособие / И.Ю. Кулагина. – М.: Изд-во УРАО, 1998. – 176 с.
11. Максименко К.С. Переживання негативних психічних станів особистістю: метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / К.С. Максименко. – К.: КММ, 2011. – 184 с.
12. Обухова Л.Ф. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов / Л. Ф. Обухова. – 3-е изд. – М.: Пед. общество России, 2000. – 444 с.
13. Официальный сайт экопсихологической фасилитации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecofacilitation.ucoz.com/>.
8. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: навч. посіб. для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320 с.
14. Сивогракова З.А. Особливості поведінкових стратегій подолання складних життєвих ситуацій студентами вищого навчального закладу (на прикладі студентів технічного ВНЗ) / З.А. Сивогракова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Харків: УПА, 2006. – № 14–15. – С. 390–399.
15. Склень О.І. Копінг-поведінка та ефективність діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації / О.І. Склень // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – КиївНіжин: Видавництво НДУ; ДС “Міланік”, 2007. – Том 10. – Вип. 1. – С. 111–114.
16. Сорокіна О.А. Стратегії подолання стресових ситуацій хворими на епілепсію / О.А. Сорокіна // Вісник Харківського Університету. Серія “Психологія”. – Харків: ХНУ, 2000. – № 498. – С. 130–133.
17. Суркова Е.Г. Преодоление трудных жизненных ситуаций младшими школьниками: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 “Общая психология, история психологии” / Е.Г. Суркова. – М., 2004. – 21 с.
18. Тигаренко Т.М. Життєва криза очима психолога [Електронний ресурс] // Психологічний портал “У психолога”. – Режим доступу: http://upsihologa.com.ua/tytarenko_crisis.html.
19. Франкл В.Э. Человек в поисках смысла / ред. Л. Я. Гозман, Д. А. Леонтьев; пер. с англ. и нем. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
20. Seeger, M. W. Communication, organization and crisis / M. W. Seeger, T. L. Sellnow, R. R. Ulmer // Communication Yearbook. – 1998. – Vol. 21. – P. 231–275.
21. Venette, S. J. Risk communication in a High Reliability Organization: APHIS PPQ's inclusion of risk in decision making [Електронний ресурс] // Wikipedia, the free encyclopedia. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Crisis>.
22. Шумакова И.Е. Успешность преодоления жизненных трудностей / И.Е. Шумакова // Вестн. СПбГУ. Психология. Социология. Педагогика. Вып. 1.Ч. II. Сер. 12. – Март, 2009. – С. 42–49.
23. Человек в трудной жизненной ситуации: материалы I и II научно-практических конференций (Москва, 24 декабря 2003 г. и 8 декабря 2004 г.) / под ред. Е. А. Петровой. – М.: Издательство РГСУ, 2004. – 333 с.

References

1. Amineva YA.R. Empiricheskoe izuchenie lichnostnyh determinant kopingstrategij u lic, nahodyashchihsya v usloviyah slozhnoj zhiznennoy situacii [Elektronnyj resurs] / YA.R. Amineva // Pedagogicheskie i psihologicheskie nauki: aktual'nye voprosy: materialy mezhdunarodnoj zaochnoj nauchno-prakticheskoy konferencii (31 oktyabrya 2012 g.). – Rezhim dostupa: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/4632-2012-11-09-05-57-09>.
2. Annenkova E.A. Vospriyatie studentami trudnyh zhiznennyh sobytij i vybor sposoba sovladaniya s nimi / E.A. Annenkova // Materialy NKNKHVI nauchn. konf. sotr., aspir. i stud. f-ta psihologii YUFU. – М.: Изд-во “Kredo”, 2008. – С. 154–159.
3. Berezin V.G. Psihologicheskaya i psihofiziologicheskaya adaptaciya cheloveka / V. G. Berezin. – L., 1988. – 270 s.
4. Bozhovich L.I., Problemy formirovaniya lichnosti: izbrannye psihol. trudy / L.I. Bozhovich; red. D.I. Fel'dshtejn; Akad. Ped. i soc. nauk, Moskovskij psihologo-social'nyj in-t. – М.; Voronezh, 1995. – 352 s.
5. Bozhuk B.S. Osoblyvosti kopinh-povedinky somatychnykh khvorykh / B.S. Bozhuk // Ukrainskyi naukovy-medychnyi molodizhnyi zhurnal. – 2009. – # 4. – С. 61–64.
6. Varban Ye.O. Stratehii podolannia zhyttievkykh kryz v yunatskomu vitsi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07 “Pedahohichna ta vikova psykholohiia” / Ye.O. Varban. – К., 2009. – 25 s.
7. Gamezo M.V. Vozrastnaya i pedagogicheskaya psihologiya: ucheb. posobie dlya stud. vuzov / Gamezo M.V. [i dr.] ; obshch. red. M.V. Gamezo. – М.: Ped. obshchestvo Rossii, 2003. – 512 s.
8. Horodetska N. Aksiolohichni aspekty podolannia innovatsiinykh barieriv u pedahohichnii diialnosti / N. Horodetska // Molod i rynek. – 2007. – # 8 (31). – С. 76–79.
9. Kornilova T.V. Intel'ktual'no-lichnostnyj potencial cheloveka v strategiyah sovladaniya / T.V. Kornilova // Vestn. mosk. un-ta. Ser. 14. Psihologiya. – 2010. – № 1. – С. 46–57.

10. Kratkiy psihologicheskij slovar'-hrestomatiya / [cost. B.M. Petrov]. – M.: Vysshaya shkola, 1974. – 134 s. 5. Kulagina, I. YU. Vozrastnaya psihologiya: Razvitie rebenka ot rozhdeniya do 17 let : uch. posobie / I.YU. Kulagina. – M.: Izd-vo URAO, 1998. – 176 s.
11. Maksymenko K.S. Perezhyvannia nehatyvnykh psykhichnykh staniv osobystistiu: metod. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / K.S. Maksymenko. – K.: KMM, 2011. – 184 s.
12. Obuhova L.F. Vozrastnaya psihologiya : ucheb. posobie dlya stud. vuzov / L. F. Obuhova. – 3-e izd. – M.: Ped. obshchestvo Rossii, 2000. – 444 s.
13. Oficial'nyj sajт ekopsihologicheskoy fasilitacii [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://ecofacilitation.ucoz.com/>.
14. Syvohrakova Z.A. Osoblyvosti povedinkovykh stratehii podolannia skladnykh zhyttievnykh sytuatsii studentamy vyshchoho navchalnoho zakladu (na prykladi studentiv tekhnichnoho VNZ) / Z.A. Syvohrakova // Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. – Kharkiv: UIPA, 2006. – # 14–15. – S. 390–399.
15. Sklen O.I. Kopinh-povedinka ta efektyvnist diialnosti pratsivnykiv avariino-riatuvalnykh pidrozdiliv MNS Ukrainy v umovakh nadzvychainoi sytuatsii / O.I. Sklen // Aktualni problemy psykhologii: Psykhologhiia navchannia. Henetychna psykhologhiia. Medychna psykhologhiia / za red. S.D. Maksymenka, M.V. Papuchi. – KyivNizhyn: Vydavnytstvo NDU; DS “Milanik”, 2007. – Tom 10. – Vyp. 1. – S. 111–114.
16. Sorokina O.A. Stratehii podolannia stresovykh sytuatsii khvorymy na epilepsiiu / O.A. Sorokina // Visnyk Kharkivskoho Universytetu. Seriia “Psykhologhiia”. – Kharkiv: KhNU, 2000. – # 498. – S. 130–133.
17. Surkova E.G. Preodolenie trudnykh zhiznennykh situacij mladshimi shkol'nikami: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni kand. psihol. nauk: spec. 19.00.01 “Obshchaya psihologiya, istoriya psihologii” / E.G. Surkova. – M., 2004. – 21 s.
18. Tytarenko T.M. Zhyttieva kryza ochyma psykholoha [Elektronnyi resurs] // Psykhologichnyi portal “U psykholoha”. – Rezhym dostupu: http://upsihologa.com.ua/tytarenko_crisis.html.
19. Frankl V.E. Chelovek v poiskah smysla / red. L. YA. Gozman, D. A. Leont'ev; per. s angl. i nem. – M.: Progress, 1990. – 368 s.
20. Seeger, M. W. Communication, organization and crisis / M. W. Seeger, T. L. Sellnow, R. R. Ulmer // Communication Yearbook. – 1998. – Vol. 21. – P. 231–275.
21. Venette, S. J. Risk communication in a High Reliability Organization: APHIS PPQ’s inclusion of risk in decision making [Elektronnyi resurs] // Wikipedia, the free encyclopedia. – Rezhim dostupu: <http://en.wikipedia.org/wiki/Crisis>.
22. SHumakova I.E. Uspeshnost' preodoleniya zhiznennykh trudnostej / I.E. SHumakova // Vestn. SPbGU. Psihologiya. Sociologiya. Pedagogika. Vyp. 1.CH. II. Ser. 12. – Mart, 2009. – S. 42–49.
23. Chelovek v trudnoj zhiznennoj situacii: materialy I i II nauchnoprakticheskikh konferencij (Moskva, 24 dekabrya 2003 g. i 8 dekabrya 2004 g.) / pod red. E. A. Petrovoj. – M.: Izdatel'stvo RGSU, 2004. – 333 s.

УДК: 37:177.61

DOI 10.31652/2415-7872-2019-60-166-171

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ АТРАКЦІЇ

Л. О. Шанаєва-Цимбал

orcid.org/0000-0002-4571-3827

С. Г. Качмарчик

orcid.org/0000-0002-7757-1456

У статті розкрито сутність педагогічної атракції, проаналізовано умови її виникнення, механізми міжособистісного сприйняття (ідентифікація, рефлексія, емпатія, стереотипізація), фактори атракції. Сьогодні людям властива потреба входження з іншими людьми в тривалі та тісні взаємини, що гарантують позитивні переживання і результати. Від якості міжособистісних взаємин залежить психоемоційний стан людини. Адже гармонійне і спокійне життя неможливе, якщо між викладачем і студентом існують непорозуміння і сварки. Мистецтво спілкування, здатність вибудовувати відносини з людьми, знаходити правильний підхід до них необхідні будь-якій людині.

Ключові слова: ідентифікація, рефлексія, емпатія, стереотипізація, міжособистісні взаємини, відносини, спілкування.